

JISMONIY SHAXSLARNI SOLIQQA TORTISHDA IJTIMOYIY CHEGIRMALARNING XALQARO AMALIYOTI: YONDASHUVLAR VA TAJRIBALAR

Rustamova Dilnoza Jamshid qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

"Davlat moliyasi va xalqaro moliya" mutaxassisligi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15320757>

Annotatsiya. Ushbu maqolada jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda ijtimoiy chegirmalarning xalqaro tajribasi o'rganilgan. AQSh, Yevropa, Sharqiy Osiyo va Skandinaviya mamlakatlari misolida ularning yondashuvlari, soliq siyosatidagi asosiy maqsadlar, chegirmalar shakllari va O'zbekistondagi amaliyot bilan solishtiruvlar tahlil qilingan.

Shuningdek, O'zbekiston uchun mos takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: soliq siyosati, ijtimoiy chegirmalar, jismoniy shaxslar daromad solig'i, xalqaro tajriba, soliq yuki, byudjet barqarorligi, O'zbekiston soliq tizimi.

INTERNATIONAL PRACTICE OF SOCIAL DEDUCTIONS IN TAXATION OF INDIVIDUALS: APPROACHES AND EXPERIENCES

Abstract. This article studies the international experience of social deductions in taxation of individuals. Using the example of the USA, Europe, East Asia and Scandinavian countries, their approaches, main goals in tax policy, forms of deductions and comparisons with practice in Uzbekistan are analyzed. Also, suitable proposals for Uzbekistan are put forward.

Keywords: tax policy, social deductions, personal income tax, international experience, tax burden, budget stability, tax system of Uzbekistan.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ВЫЧЕТОВ ПРИ НАЛОГООБЛОЖЕНИИ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ: ПОДХОДЫ И ОПЫТ

Аннотация. В статье изучается международный опыт применения социальных вычетов при налогообложении физических лиц. На примере США, Европы, Восточной Азии и Скандинавских стран анализируются их подходы, основные цели в налоговой политике, формы вычетов, а также сравнение с практикой Узбекистана.

Соответствующие предложения были выдвинуты и для Узбекистана.

Ключевые слова: налоговая политика, социальные вычеты, налог на доходы физических лиц, международный опыт, налоговая нагрузка, бюджетная устойчивость, налоговая система Узбекистана.

Kirish

Soliq siyosati har bir davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi muhim vositalardan biridir. Ayniqsa, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tizimi orqali nafaqat davlat byudjeti to'ldiriladi, balki aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatiladi. Dunyo amaliyotida bu yo'nalishda ijtimoiy chegirmalar muhim rol o'ynaydi — ular fuqarolarning daromadlaridan soliq undirishda adolat va tenglik tamoyillarini ta'minlashga xizmat qiladi. Ko'p bolali oilalar, kam ta'minlangan qatlamlar, nogironligi bo'lgan shaxslar, nafaqaxo'rlar kabi ijtimoiy himoyaga muhtoj toifalar uchun maxsus soliq imtiyozlarining mavjudligi davlatning ijtimoiy siyosatining samarasini belgilab beradi. Shu nuqtai nazardan, jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda ijtimoiy chegirmalarning xalqaro amaliyoti, ularning shakllari, maqsadi va samaradorligini o'rganish O'zbekiston soliq tizimini yanada takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur maqolada ana shu masalalarning xalqaro yondashuvlar asosidagi tahlili va mamlakatimiz tajribasi bilan solishtirma tahlili keltiriladi.

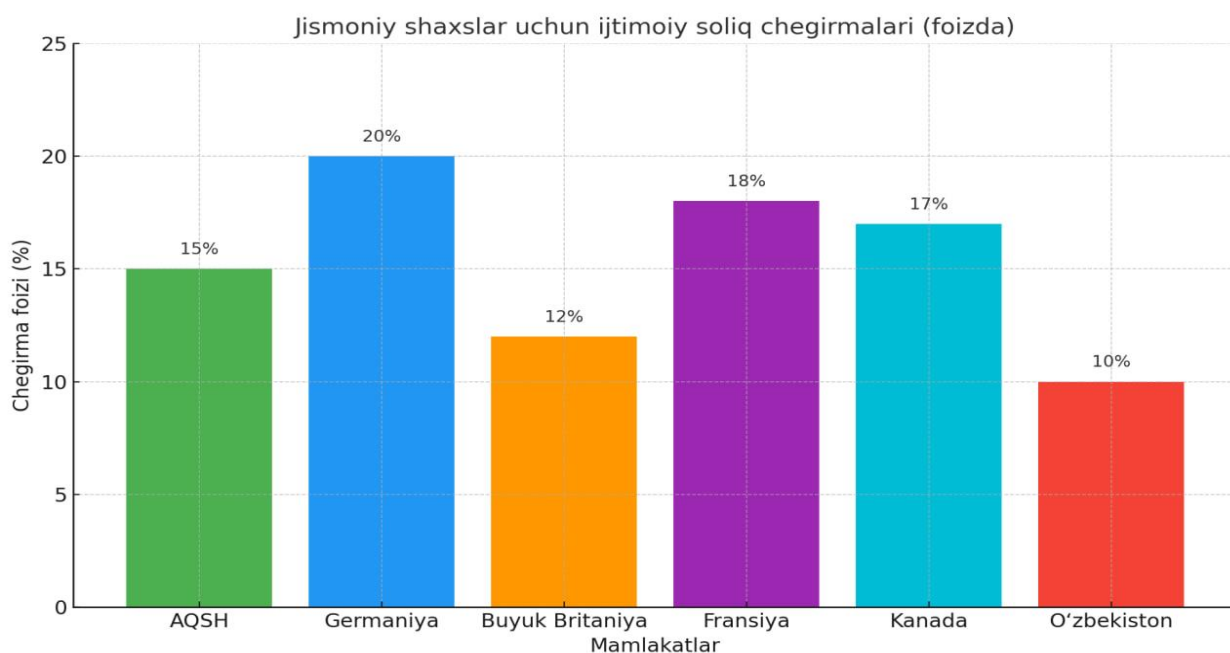
Jahon tajribasida soliq siyosatining asosiy maqsadlaridan biri — ijtimoiy adolat tamoyilini ta'minlash orqali aholining turmush darajasini barqarorlashtirishdir. Ayniqsa, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tizimida ijtimoiy chegirmalar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu chegirmalar orqali davlat aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi, kam ta'minlangan, ko'p bolali, nogironligi bo'lgan fuqarolarga soliq yukini kamaytiradi. Bugungi kunda aksariyat rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar soliq tizimlarida bunday ijtimoiy chegirmalar keng tatbiq etilgan bo'lib, ularning yondashuvlari va samaradorlik darajalari turlicha.

AQSh tajribasida jismoniy shaxslar daromad solig'i tizimi progressiv xarakterga ega bo'lib, soliq stavkalari daromad miqdoriga qarab oshib boradi. Shu bilan birga, "standard deduction" va "itemized deduction" kabi tushunchalar mavjud. "Standard deduction" bu — davlat tomonidan har bir soliq to'lovchiga belgilangan ma'lum miqdordagi umumiy chegirma bo'lib, yiliga taxminan 13 850 AQSh dollariga teng (2023 yil holatiga). Bundan tashqari, ko'p bolali oilalar, ta'limga sarflangan xarajatlar, tibbiy xarajatlar va boshqa ijtimoiy xarajatlarga nisbatan alohida chegirmalar ham mavjud. Bu orqali davlat nafaqat fuqarolarning real daromadini saqlab qoladi, balki ularning ijtimoiy faolligini ham rag'batlantiradi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida esa ijtimoiy chegirmalar tizimi yanada murakkab va keng qamrovli.

Germaniya, Fransiya, Shvetsiya kabi davlatlarda soliq to'lovchining oilaviy holati, bolalar soni, qarindoshlarni boqish majburiyati, nogironlik holati va hatto yashash joyidagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoit ham inobatga olinadi. Germaniyada masalan, "Kinderfreibetrag" nomli chegirma mavjud bo'lib, bu har bir bola uchun qo'shimcha soliqdan ozod miqdorni bildiradi. Bu yondashuv orqali Germaniya hukumati demografik o'sishni rag'batlantirish va oilalarni moddiy qo'llab-quvvatlashga harakat qiladi.

Skandinaviya mamlakatlari — ayniqsa Norvegiya, Shvetsiya va Finlyandiya — yuqori soliq stavkalari bilan tanilgan bo'lsa-da, ularning soliqdan olinadigan daromadlariga nisbatan keng ijtimoiy chegirmalar joriy qilingan. Norvegiya misolida, nogironlar, yolg'iz onalar va pensionerlar uchun yillik soliq bazasidan katta miqdordagi chegirmalar taqdim etiladi. Bu chegirmalar odatda avtomatik tarzda qo'llaniladi, bu esa soliq to'lovchilarning ortiqcha byurokratik jarayonlarsiz foyda olishini ta'minlaydi.

1-diagramma. Turli mamlakatlarda jismoniy shaxslar uchun amal qiluvchi ijtimoiy soliq chegirmalari foizlari.

Sharqiy Osiyo davlatlari — Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur — soliq tizimida ijtimoiy chegirmalarni ko'proq strategik yo'nalishlar asosida qo'llaydi. Masalan, Yaponiyada ishchilarni qo'llab-quvvatlash, yosh oilalarni rag'batlantirish, ta'lim olish xarajatlarini kamaytirish kabi yo'nalishlarda chegirmalar mavjud. Janubiy Koreyada esa uy-joyga sarflangan mablag'lar uchun soliq bazasidan chegirma qilish mumkin, bu esa fuqarolarni mulkli bo'lishga undaydi. Bu orqali iqtisodiy faollik va o'z-o'zini band qilish ko'rsatkichlari ortadi.

O'zbekistonda esa jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha so'nggi yillarda sezilarli islohotlar amalga oshirildi. Xususan, 2020 yildan boshlab jismoniy shaxslarning ish haqi, stipendiya, nafaqa va boshqa qonunda belgilangan daromadlariga nisbatan 12 foizlik yagona stavka belgilandi. Shu bilan birga, nogironligi bo'lgan fuqarolar, nafaqaxo'rlar, o'quvchilarning ota-onalari uchun ayrim imtiyozlar mavjud. Lekin xalqaro amaliyot bilan solishtirganda, bu chegirmalarning miqdori va qamrovi ancha tor bo'lib, ularni takomillashtirish zaruriyati dolzarb bo'lib bormoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy chegirmalar tizimi nafaqat soliq yukini kamaytiradi, balki fuqarolarning byudjetga nisbatan ishonchini oshiradi, soliq to'lov madaniyatini shakllantiradi va yashirin iqtisodiyotni qisqartirishga xizmat qiladi. Buning uchun esa soliq qonunchiligi shaffof, oddiy va tushunarli bo'lishi kerak. Yana bir muhim jihat — soliq chegirmalarining avtomatlashtirilgan shaklda qo'llanilishi, bu esa ortiqcha hujjatbozlik va korrupsiya xavfini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda ijtimoiy chegirmalar tizimini xalqaro tajribalar asosida kengaytirish, ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish va zamonaviy texnologiyalar asosida avtomatlashtirish zarur. Bu nafaqat aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytiradi, balki byudjet daromadlarini barqarorlashtirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi qonuni. «O'zbekiston» nashriyoti 1997 yil.
2. O'zbekiston Respublikasining «Soliq maslahati to'g'risida»gi qonuni. «O'zbekiston» nashriyoti 2006 yil.
3. O'zbekiston Respublikasi «Tadbirkorlik va tadbirkorlar faoliyatini kafolatlari to'g'risida»gi qonuni. «O'zbekiston» nashriyoti 1999 yil.
4. O'zbekiston Respublikasining «Budjet tizimi to'g'risida»gi qonuni. «O'zbekiston» nashriyoti 2000 yil.
5. O'zbekiston Respublikasining «Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini davlat nazorati to'g'risida»gi qonuni. «O'zbekiston» nashriyoti 1998 yil.